

Opkomst en ondergang van Dorestad

Beeldvorming behoeft bijstelling

Het Rijksmuseum van Oudheden wijdt dit jaar tot en met 1 november een grote tentoonstelling aan Dorestad, ooit de grootse stad van Nederland met een internationale allure en een van de belangrijkste vroegmiddeleeuwse vindplaatsen in ons land. Hierin wordt voor het eerst het rijke archeologisch materiaal van die plaats samengebracht en aan het publiek getoond. Bovendien verschijnt ter gelegenheid van deze tentoonstelling een boek waarin wordt gepresenteerd wat tot dusver over Dorestad bekend is. We spraken met de samensteller van de tentoonstelling en de auteur van het boek, kunsthistorica en archeologe dr. Annemarieke Willemsen, conservator Middeleeuwen van het Rijksmuseum van Oudheden, over de betekenis van deze plaats en de achtergronden van tentoonstelling en boek.

'Vikings of the world', 'Holland in de vroege Middeleeuwen', 'Ringwalburgen in Zeeland', 'De Franken in Nederland', 'The Scandinavian Europe'. In het kantoor van Annemarieke Willemsen, conservator Middeleeuwen bij het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden, vind je overal boeken over de Middeleeuwen. Vuistdikke opgravingsrapporten, maar ook populaire handleidingen, historische romans en zelfs kinderboeken die in die tijd spelen. Stapels boeken op het bureau, stapels op de werktafel, een uitpuilende boekenkast, ja zelfs achter de deur ligt nog een klein stapeltje. 'Hij kan nog wel dicht hoor', zegt ze lachend terwijl ze een plekje vrij maakt aan het bureau.

Het waarom

'Wat je hier ziet is eigenlijk meteen het antwoord op je eerste vraag, namelijk waarom het Rijksmuseum van Oudheden nu een grote tentoonstelling wijdt aan Dorestad. Want hoewel er over de Middeleeuwen in de laatste tientallen jaren heel veel boeken zijn verschenen en er ook met enige regelmaat tentoonstellingen aan deze periode worden gewijd, is er over Dorestad, een van de belangrijkste vroegmiddeleeuwse vindplaatsen in ons land, juist relatief weinig gepubliceerd. En al helemaal nauwelijks voor een breed publiek. Bovendien is het rijke archeologisch materiaal van die plek ook nog nooit goed aan het publiek getoond. Hoogste tijd dus, dachten wij om een

tentoonstelling te wijden aan deze belangrijke 'Nederlandse' stad in de vroege Middeleeuwen. En om tegelijk een boek te publiceren waarin we alles wat we nu weten over Dorestad uitgebreid aan het grote publiek vertellen.' 'Dat het RMO dat juist nu doet, komt omdat we in de gelukkige omstandigheden verkeren dat wij dat verhaal nu ook kunnen vertellen. Dat kon eerder niet omdat we pas sinds vorig jaar de beschikking hebben over al het archeologisch materiaal. Dat klinkt misschien wat raar als je bedenkt dat de eerste opgravingen al in 1842 plaatsvonden en dat er tussen 1967 en 1978 continu archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden. Maar door allerlei omstandigheden was het materiaal dat in al die jaren is opgegraven op heel veel plekken – en onder heel verschillende omstandigheden – opgeslagen. Er werd een deel in Wijk bij Duurstede bewaard, de provincie Utrecht had wat in bewaring, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek had grote delen in haar depot in Amersfoort liggen en dan waren er nog zo wat plekken waar materiaal lag opgeslagen. Aan dit verspreid bezit is vorig jaar, na lang onderhandelen, eindelijk een einde gekomen. Nu is bijna alles, op een paar stukken na die nog in het museum in Wijk bij Duurstede te zien zijn, in bezit van het RMO.'

Opkomst en ondergang

'Met de tentoonstelling die we nu uit al dat ongelofelijk rijke materiaal hebben samengesteld, willen we een paar dingen bereiken. Allereerst willen we 'gewoon' de geschiedenis van Dorestad en de relatie met Wijk bij Duurstede opnieuw vertellen. Hoe in de

omgeving van de overblijfselen van een Romeins castellum in de zevende eeuw een bloeiende handelsplaats ontstaat, die in ongeveer honderd jaar uitgroeit tot de grootste stad van Nederland met een internationale allure. En hoe diezelfde stad daarna door allerlei omstandigheden – een veranderende loop van de rivier, versplintering van het Frankische Rijk, invallen van Noormannen en toenemende invloed van de bisschopsstad Utrecht – aan het einde van de negende eeuw even snel weer van de kaart verdwijnt.

‘Daarnaast willen we laten zien hoe de mensen in de hoogtijdagen van Dorestad leefden en zich gedroegen. Want door te laten zien hoe mensen woonden, wat ze aten en dronken of waarmee ze pronkten, gaat de geschiedenis pas echt leven. En het mooie is dat we zoveel en zulk verschillend materiaal hebben, dat we dat dagelijkse leven en die allure ook echt kunnen laten zien. Het beeld dat we presenteren is dat van een levendige, internationale handelsstad. Of misschien moet je zeggen een handelsnederzetting, want de meeste mensen denken bij de term stad, en zeker in combinatie met de Middeleeuwen, altijd aan stadsmuren en poorten. En die waren er nu juist niet.’

‘Aan de andere kant is de term stad zeker wel weer te rechtvaardigen als je je realiseert dat er in Dorestad minimaal 1500 en misschien wel een paar duizend mensen hebben gewoond. Terwijl in diezelfde tijd, rond het jaar 800, de stad Utrecht nog maar 400 inwoners telde. Dorestad bestond uit een aantal kernen in een meer dan drie kilometer lang havengebied. Over vrijwel die hele lengte lagen er houten constructies in het water van de rivier, een soort plankiers. Daarbij zijn resten en sporen van meer dan 150.000 palen gevonden. Vermoedelijk was dit bewuste landaanwinning, die tegelijkertijd het open water bereikbaar hield. Het dagelijkse leven in deze ‘Nederlandse’ stad plaatsten we ook in de internationale context van die tijd. We laten zien hoe via Dorestad goederen naar het noorden werden verhandeld en andersom. Dorestad als een soort spil in het internationale handelsnetwerk van die tijd.’

Afbeelding van 'een stad in de negende eeuw' bij de bespreking van Dorestad in W.J. Hofdijks 'Ons voorgelacht, in z'n dagelyksch leven geschilderd' uit 1860. Leiden, Universiteitsbibliotheek.

Links: 'Voorwerpen afkomstig uit het oude Dorestad' gepubliceerd in N. de Roever & G.J. Dozy's 'Het Leven van onze Voorouders' uit 1890, na blz. 294. Rechts: Voorwerpen uit de opgravingen van Janssen, met linksboven een aantal Scandinavische sieraden. Bij zijn artikel in de 'Oudheidkundige Verhandelingen en Mededeelingen' 1843, plaat I.

Opgravingen

‘En dan gaat het verder in deze tentoonstelling natuurlijk over de geschiedenis van de opgravingen. Hoe in het midden van de negentiende eeuw voor het eerst grote hoeveelheden voorwerpen opduiken. Dat had alles te maken met de economische omstandigheden. Doordat er toen een epidemie van veepest heerste, mochten er geen beenderen van geslacht vee gebruikt worden. Dat leverde een probleem op. Want botten van slachtvee vormden de belangrijkste grondstof voor beendermeel, dat als mest werd gebruikt. In de omgeving van Wijk bij

Duurstede wisten boeren echter een oplossing te vinden voor dit tekort. Er waren namelijk plekken bekend waar grote hoeveelheden oude botten in de grond zaten. Die ging men dus afgraven. Bij deze zogenaamde ‘beendergravingen’ kwamen ook veel gebruiksvoorwerpen te voorschijn. Toevallig betroffen deze vondsten namelijk resten van het oude Dorestad. Deze vondsten wekten de belangstelling van conservator L.J.F. Janssen van het nog jonge Museum van Oudheden in Leiden. In 1842 vonden dan ook onder zijn leiding de eerste echte opgravingen plaats. Die duurden slechts twee seizoe-

nen. Hoewel er zich later in die eeuw nog een aantal keren de gelegenheid voordeed om te gaan graven - er werd rond 1880 opnieuw door boeren naar botten gezocht, waarbij ook weer veel gebruiksvoorwerpen werden gevonden - bleef verder systematisch onderzoek achterwege tot in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Toen heeft prof. J.H. Holwerda van het RMO een aantal jaren opgravingen verricht. Helaas meende hij na zijn laatste campagne dat het onderzoek naar Dorestad daarmee helemaal afgerond was. En daarin heeft hij zich - zo weten we nu - schromelijk vergist. Hij had zich te veel laten leiden door wat hij hoopte te vinden. En daardoor heeft hij uiteindelijk een te expliciet beeld geschetst van hoe Dorestad er uit gezien zou hebben. Een beeld dat vervolgens ruim dertig jaar stand zou houden.'

De grootste opgraving

'Pas op het moment dat er in de jaren zestig tijdens de aanleg van een nieuwbouwwijk opnieuw grote hoeveelheden (luxe)voorwerpen werden gevonden, begon men zich te realiseren dat Dorestad misschien wel eens veel groter en belangrijker zou kunnen zijn geweest dan Holwerda had gedacht. Maar voordat dit besef echt was doorgedrongen en archeologen opnieuw in het geweer kwamen, was helaas al een deel van de nederzetting onder de nieuwbouw van Wijk bij Duurstede verdwenen. Vanaf 1967 werd er gered wat er nog te redden viel.

In dat jaar begon het archeologische project 'Dorestad', dat tot 1978 zou duren. In die periode is in het totaal een terrein van 35 hectare afgegraven, de grootste opgraving tot nog toe in Nederland. In die periode is zo ongelooflijk veel materiaal gevonden dat archeologen nu nog bezig zijn met de publicatie er van. Om een voorbeeld te geven van hoe langzaam het soms gaat: heel veel van de metalen voorwerpen die in de jaren zeventig werden opgegraven, worden nu pas geconserveerd en waar nodig gerestaureerd. Een deel daarvan - dat intussen klaar is - wordt nu in deze tentoonstelling voor het eerst gepresenteerd.

'Waar we tenslotte in de tentoonstelling ook aandacht aan geven is de beeldvorming rondom Dorestad. Want sinds de opgravingen van Holwerda heeft Dorestad bij het grote publiek een mythische klank. Dat heeft het vooral te danken aan de associatie met de Noormannen die door Holwerda werd benadrukt en die zijn weerklank kreeg in populaire teksten en beelden. Vooral de beelden zijn blijven hangen in het collectieve geheugen. Zelfs vandaag de dag nog, want wie van boven

de dertig kent niet de schoolplaat van Isings 'De Noormannen voor Dorestad'? De soms spectaculaire vondsten uit de jaren zestig en zeventig, waaronder de beroemde vergulde en met edelstenen bezette fibula van Dorestad (een topstuk uit de collectie van het RMO, zie ook het volgende artikel in deze special - JV) hebben die mythe alleen nog maar versterkt. Wij willen met deze tentoonstelling dat beeld bijstellen en we hopen dat het een opmaat zal zijn om in de komende tijd nog veel meer aandacht aan Dorestad te gaan geven.'

Tekst: Joost Vermeulen

Overige foto's: Rijksmuseum van Oudheden

Gouden munt en dito baartje uit Dorestad, 7e eeuw.

De geschiedenis van Dorestad van opkomst tot verval

- Rond 400 Romeinen trekken zich terug. Het Castellum Levefanum wordt verlaten
- Rond 630 Madelinus is muntmeester te Dorestatus
- 695 Frankische vorst Pepijn II verslaat de Friese koning Radboud bij 'het castrum Dorestad'
- 734 Karel Martel verovert Friesland. Dorestad komt definitief binnen het Frankische Rijk te liggen
- 800 Karel de Grote wordt in Rome tot keizer gekroond
- 834 Eerste aanval van de Vikingen op Dorestad. Frankische Rijk valt uiteen in drie delen. Het gebied rondom Dorestad valt toe aan Lotharius I
- Rond 850 Lodewijk de Vrome geeft Dorestad als leen aan de twee Deense prinses Harald en Rorik
- Rond 860 Hernieuwde aanvallen van Noormannen
- 863 Dorestad wordt aangevallen en deels verwoest, bewoners vluchten
- 881-882 Grote raid van de Noormannen. Deventer, Zutphen en Aken worden aangevallen. Dorestad wordt in de annalen van deze raid niet meer genoemd. Blijkbaar was er toen al niets meer te halen
- 948 In een kroniek is sprake van: 'waar vroeger Dorestad was, maar het nu Wik heet'

De 7e-eeuwse gouden munten zijn de oudste voorwerpen waarop de naam van de stad te lezen is. Om een hoofd heen staat DORESTAT FIT: 'gemaakt in Dorestatus'. Ca. 800 na Chr.

Links: De voor de oudere generatie bekende schoolplaat 'De Noormannen voor Dorestad' van J.H. Isings uit 1927. Midden: Gouden ring. De meeste sieraden uit Dorestad zijn niet expliciet christelijk, maar tonen wel dat de rijken zich spiegelde aan de Romeinse tijd. In deze gouden ring is een Romeinse edelsteen opnieuw gebruikt. Rechts: Bolle amfoor versierd met reliëfbanden, typisch voor de 8e eeuw. Ze werden gebruikt als opslagvaten, bijvoorbeeld voor wijn en olie. Ca. 800 na Chr.

Onder: In 1987 werd in Amersfoort een reconstructie van een middeleeuwse boerderij in gebruik genomen. Deze boerderij is gereconstrueerd op basis van gegevens verkregen bij de opgravingen in Wijk bij Duurstede.

'Dorestad. Wereldstad in de Middeleeuwen' t/m 1 november 2009 in het Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28 te Leiden, Tel. 071 5163163, www.rmo.nl
Openingstijden: di t/m zo 10-17 uur. Tijdens schoolvakanties ook op maandag 10-17 uur open.
 Gesloten op 1 januari, 30 april, 3 oktober en 25 december. Altijd open op deze feestdagen:
 1e en 2e paasdag, 5 mei, Hemelvaartsdag, 1e en 2e pinksterdag en 2e kerstdag.
 Bij de tentoonstelling verschijnt het gelijknamige boek van de hand van conservator Annemarieke Willemsen (Walburg Pers, Zutphen, 193 pags., ISBN 978 90 5730 627 3.
 Prijs € 29,95. Voor wetenschappers en liefhebbers van vroegmiddeleeuwse archeologie organiseert het Rijksmuseum van Oudheden het internationale congres 'Dorestad in an international Framework' (24 t/m 27 juni 2009) met lezingen, tentoonstellingsbezoek, 'ronde tafel'-sessies en congresexcursies. Meer informatie: www.rmo.nl/congress

